

Clàssics literaris al laboratori

Com apareix la ciència en l'obra d'autors com Marcel Proust, Emilia Pardo Bazán, Gabriel Ferrater i Kurt Vonnegut? Repassem de forma condensada la presència de disciplines científiques i tecnològiques en autors dels quals enguany es commemora algun aniversari

◆◆◆◆◆ Xavier Duran

Mary Somerville

Una científica en territori d'homes

Nascuda a Jedburgh, Escòcia, Mary Somerville (1780-1872) va haver d'esforçar-se molt més que cap home per destacar en ciència. Però ho va aconseguir amb escreix. El 1826 va publicar a les *Philosophical Transactions* els primers articles signats per una dona. Els van seguir molts treballs rellevants sobre matemàtiques i astronomia, tot i que no havia pogut anar a la universitat ni participar en societats científiques.

Gràcies al prestigi que va assolir li van encarregar una adaptació senzilla de *La mecànica celeste* de Laplace. En comptes d'això, en va fer una traducció contextualitzada i comentada. Després, va publicar llibres que oscil·laven entre l'assaig i la divulgació sobre física, geografia, matemàtiques i altres temes. Com a mostra de longevitat intel·lectual, als 85 anys encara va ser capaç de publicar una celebrada obra titulada *Ciència molecular i microscòpica*, sobre la composició de la matèria.

S.T. Coleridge

Buscant metàfores en l'actualitat científica

El poeta i filòsof anglès S.T. Coleridge (1772-1834) tenia molt clara la superioritat de la literatura sobre la ciència: "Les ànimes de 500 Newtons farien un Shakespeare o un Milton". Però això no li impedia ser un apassionat seguidor de l'actualitat científica. Assistia a conferències del seu gran amic, el químic Humphry Davy, i prenía notes, perquè, segons deia, així ampliava el seu estoc de metàfores. Sentia que la nova poesia i la nova ciència estaven entrelaçades, i el 1797 va dir al seu editor que trigaria vint anys a escriure un poema èpic i que durant els deu primers s'endinsaria en la ciència universal. Més enllà de la poesia, el 1818 escriuria *Pistes cap*

a la formació d'una més àmplia teoria de la vida, on utilitzava els coneixements més actuals sobre electricitat, magnetisme i gravitació.

Percy B. Shelley

Un químic entre els poetes en plena revolució industrial

T.J. Hogg, amic i biògraf de Percy B. Shelley (1792-1822), el descrivia d'estudiant com "un jove químic" amb l'habilitació plena de llibres i d'instruments científics, com si "per analitzar el misteri de la creació s'hagués proposat primer reconstruir el caos primigeni". Shelley creia que el progrés de la ciència, unit a la política i la poesia, seria l'agent d'una renovació social completa. Tot i que, en aquell moment, la revolució industrial li fes escriure que "l'Infern és una ciutat molt semblant a Londres, / una ciutat populosa i plena de fum", amb "poca justícia i encara menys pietat".

Va elaborar descripcions poètiques que encaixaven amb els coneixements de l'època sobre els núvols, la Lluna o el magnetisme. Confiat en les possibilitats de la ciència, escrivia a *Prometeu alliberat*: "Cel, tens secrets? L'home em descobreix; jo no en tinc cap". Els seus interessos abastaven també el galvanisme i el vitalisme, i les converses sobre aquests temes van contribuir a la gènesi de l'obra més famosa de la seva dona Mary: *Frankenstein o el Prometeu modern*.

Emilia Pardo Bazán

Una escriptora entre el darwinisme i la fe

Nascuda a la Corunya, Pardo Bazán (1851-1921) tenia una notable cultura científica i va publicar articles

01

02

01

EMILIA PARDO BAZÁN.
WIKIPEDIA

02

GABRIEL FERRATER.
ROBERTO RUBERTO

03

KURT VONNEGUT.
WIKIPEDIA

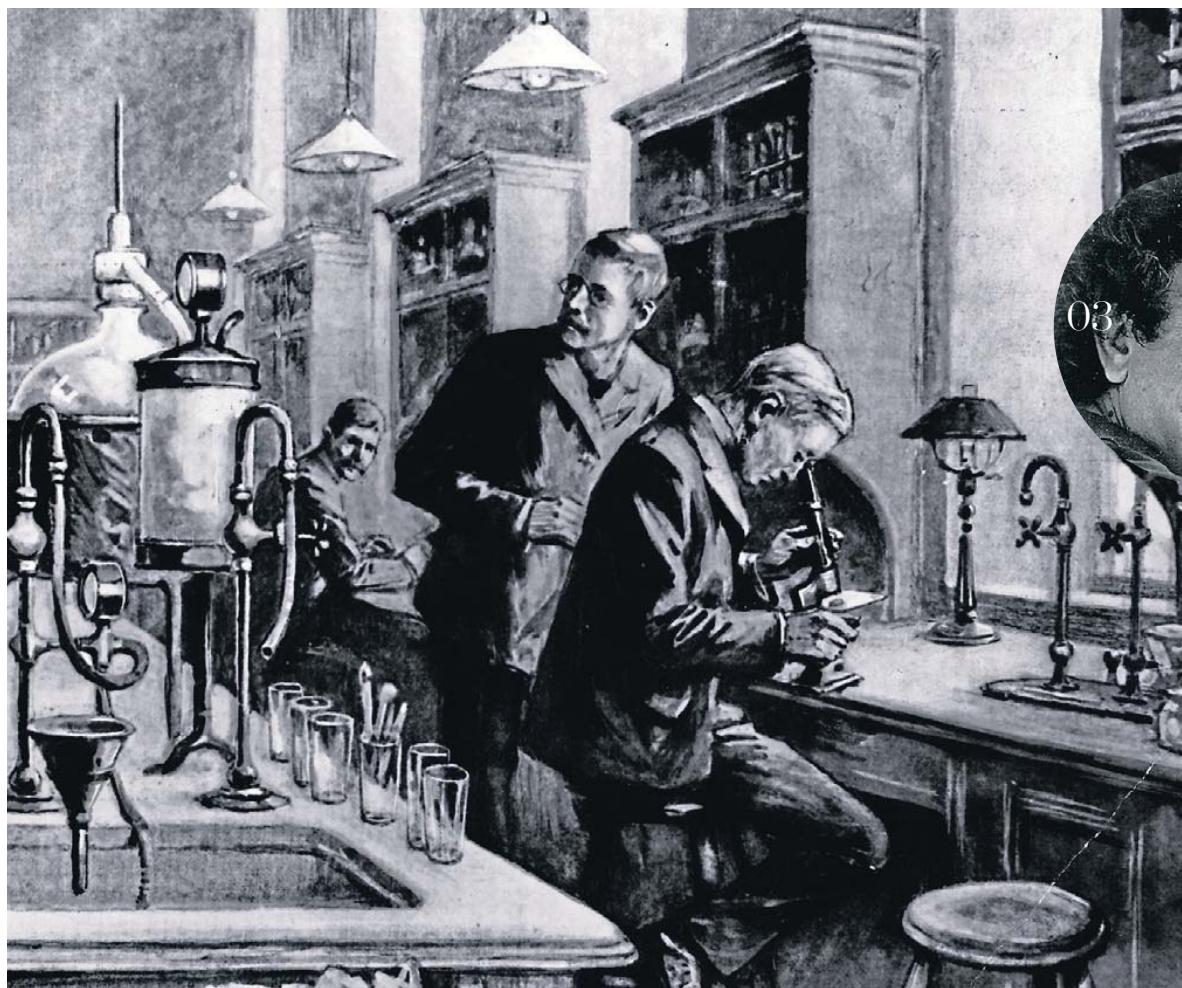
divulgatius a la revista gallega *La Ciencia cristiana*. Però el nom ja és significatiu, i a les seves *Reflexiones científicas contra el darwinismo* anteposa la fe. Afirma que les teories darwinianes no passen de ser "un sistema atrevido... riquísimo en hipótesis gratuitas". Així i tot, Máximo Junca, el metge de *Los Pazos de Ulloa* que "no ignoraba las más recientes y osadas hipótesis científicas", cita sovint la seva lectura més recent: *L'origen de les espècies*.

Seguidora crítica del naturalisme, a les seves obres el determinisme genètic apareix i desapareix. Així, si a *La Tribuna* parla d'una noia òrfena de mare i pare que amb deu anys havia quedat al càrrec de quatre germans, "todos marcados con la mano de hierro de la enfermedad hereditaria", a la novel·la curta *Morriña* la mare de la protagonista afirma que "la gente no son como los pimientos, que salen gordos o ruines según la semilla".

Marcel Proust

A la recerca de la ciència dins la 'Recherche'

Seria estrany que en el més de milió i quart de paraules que té *A la recerca del temps perdut* de Marcel Proust (1871-1922) no hi apareguessin referències a la ciència. Però la realitat supera les expectatives. Qui s'hi ha entretingut ha comptat cen-

tenars de metàfores basades en elements i conceptes científics. Com triar-ne només alguns exemples? Potser quan recorda els espais no euclidians i diu que “com hi ha una geometria de l'espai, hi ha una psicologia del temps en què els càlculs d'una psicologia plana ja no serien exactes”. O la referència a la fecundació de les orquídes, en què cita Darwin i utilitza paraules com “semiflorons”, “heteroestil·lada” i “etamines”.

No hi poden faltar referències a la memòria, “una mena de farmàcia, de laboratori químic” que unes vegades ens dona “una droga calmant, d'altres un verí perillós”. Per no oblidar les delicioses pàgines dedicades al telèfon, al tren, a l'automòbil i a l'avió, que creua el cel com una “pàl·lida pols d'astres, d'errívols ves lacties”.

Pío Baroja

El metge desencantat que va escriure *El árbol de la ciencia*
 El basc Pío Baroja (1872-1956) va estudiar medicina i va exercir de metge rural. Però aviat se'n va desencantar. El mateix li passa a Andrés Hurtado, el protagonista d'*El árbol de la ciencia*. Al principi té moltes ambicions intel·lectuals, però acaba decebut. Inversa amb el seu oncle, el doctor Iturriz, un altre metge desenganyat per a qui tot el que és natural i espontani és dolent i només les coses artificials són bones.

Unes idees totalment oposades a les que Baroja expressaria en

obres com *Camino de perfección*, on l'artista Fernando Osorio pinta un poble industrial amb xemeneies i fum negre i “una atmósfera de sufrimiento contenido”. Finalment, Osorio marxa al seu poble, on “las calles estaban inundadas de sol”. Contra la societat industrial i burgesa, Baroja fa triomfar la vida rural idíl·lica i l'economia agrícola tradicional. A la trilogia *La lucha por la vida* accentua aquesta crítica i blasma les ciutats, que, segons el narrador, són la font de tots els mals: la destrucció de la família, l'alcoholisme i la delinqüència.

Ezra Pound

El poeta interessat per convertir els remolins en art
 No és gens estrany que el poeta i crític Ezra Pound (1885-1972) donés el nom de “vorticisme” al moviment literari i artístic que va contribuir a crear. A principis del segle XX la ciència, i sobretot la física, es movia en un autèntic remolí, un vòrtex, on la relativitat i la mecànica quàntica ho sacsejaven tot. Per a Pound, “el vòrtex és el punt de màxima energia”, on es precipita tota l'experiència. Va escriure també que “la poesia és una mena de matemàtiques inspirades, que ens dona equacions no per a figures abstractes, triangles, quadrats i coses semblants, sinó per a emocions humanes”. També apreciava la precisió de la ciència. En un tema més pràctic i mecànic, veia la màquina d'escriure com una mena de musa.

ILLUSTRACIÓ D'UN ANTIC LABORATORI.

GETTY

Gabriel Ferrater

Traduir els conflictes de l'amor en codi matemàtic
 Gabriel Ferrater (1922-1972) va fer tres cursos de matemàtiques a la Universitat de Barcelona. I si bé no va acabar la carrera, va seguir estudiant-ne a nivell avançat. Fins i tot el 1969, a proposta del matemàtic Eduard Bonet, va traduir al català textos per al volum universitari *Espais de probabilitat finits*. Però va ser més que un traductor: va corregir errors en les fórmules, va millo-

rar temes conceptuals i va fer contribucions terminològiques.

Per això no és casual que a *Teoria dels cossos* les cites siguin de l'*Algèbre* de Paul Dubreil, un text de nivell universitari avançat. I segons escriu Xavier Macià i Núria Perpinyà en un llibre publicat el 1986, això significa que “el mateix Ferrater tradueix al codi matemàtic els conflictes de la relació amorosa”. Potser per això juga amb la doble accepció de la paraula *coss*, la que es refereix a les persones i la que fa referència a l'àlgebra.

Kurt Vonnegut

Un visionari crític que va néixer fa 100 anys
 Dels 26 als 29 anys, Kurt Vonnegut (1922-2007) va treballar com a publicista per a la General Electric Corporation, una empresa que tenia com a lema “El progrés és el nostre producte més important”. Això no li va deixar gaire empremta, perquè aviat es va convertir en un autor escèptic i crític amb el progrés. Com a mostra de la seva capacitat d'anticipació, a la seva primera novel·la, *Lapianola*, publicada el 1952, dibuixa una societat en què les màquines han deixat sense feina la immensa majoria de persones. També s'avançava a la *big data*: les màquines estudien els hàbits del públic per dissenyar i fabricar el tipus de productes que tindran èxit.

A *Bressol de gat* (1963) el protagonista és un científic que contribueix a crear la bomba atòmica, però que també descobreix la “*iceneine*”, traduïda al català com “gel-9”, una substància capaç de convertir el món sencer en glaç. La fi del món no arriba a través de les explosions nuclears, sinó per congelació.

Joan Fuster

La mesura del progrés en l'obra de l'assagista i poeta
 No és estrany que amb tants escrits essencials sobre literatura, filologia, història i política, les referències de Joan Fuster (1922-1992) a la ciència i la tècnica hagin passat força desapercebudes. No és estrany, però sí trist, perquè la lucidesa de l'autor de Sueca és necessària en tots els àmbits. El 1952 ja escrivia en els seus *Diaris* que els avenços de la tècnica “tenen una importància en la història de les idees que rarament solem apreciar”. I el 1960 comentava que aquests avenços comportaven contrapartides amargues, però que “els avantatges no admeten cap discussió”. En última instància, afirmava el 1967 a *L'home, mesura de totes les coses* que tot és tècnica: “Fer un nus, encendre foc fregant dues estelles o filar amb filosa”.

Tot i així, recalca que “l'home no és solament biologia”. Però també alerta que “a una societat nova haurà de correspondre-li una ètica nova”. Potser perquè els avenços científics també comporten maldcats, Fuster tria repetidament l'aspirina com a símbol discursiu del progrés. ➡

ENTRE LA CIÈNCIA I LA LITERATURA

Xavier Duran (Barcelona, 1959) ha escrit una trentena de llibres de narrativa, assaig i divulgació. Llicenciat en ciències químiques i doctor en ciències de la comunicació, un dels temes que més l'ha interessat ha estat la presència de la ciència en la literatura. “La medicina és la meua esposa i la literatura és la meua amant”: aquestes paraules de Txékhov es troben a l'inici d'un dels seus llibres més ambiciosos, *La ciència en la literatura* (UB Edicions, 2015), que arrenca amb Homer, Aristòfanes i Lucreci per parlar de com els conceptes científics apareixen en l'obra d'un centenar d'autors de totes les èpoques i tradicions, des del *Tirant lo Blanc* fins a les novel·les de Tolstoi, Dostoievski, Elizabeth Gaskell i Jack Kerouac, passant pels poemes de J.V. Foix i la narrativa autobiogràfica de Primo Levi. JORDI NOPCA

